

EL DIA DE LA MORT DEL COMTE RAMON BORRELL (27 DE FEBRER DE 1017)

RAMON ORDEIG I MATA

Arxiu Biblioteca Episcopal de Vic

Resum

Alguns documents de les catedrals de Barcelona i de Vic i dels monestirs de Sant Benet de Bages i de Sant Cugat del Vallès posen de manifest que Ramon Borrell, comte de Barcelona, de Girona i d'Osona, havia mort abans del 26 d'abril de 1017. Desmenteixen així que hagués mort el 25 de febrer de 1018, com havia defensat Pròsper de Bofarull el 1836, o el 8 de setembre de 1017, data proposada per Anscari M. Mundó el 1969. Els necrologis de les catedrals de Girona i de Vic, especialment de la primera, ens ofereixen el dia exacte del seu traspàs: 27 de febrer de 1017.

Paraules clau

Ramon Borrell, comte, Barcelona, Girona, Vic, necrologis, mort, 1017.

Abstract

An attentive examination of contemporary sources from Barcelona and Vic cathedrals and Sant Benet de Bages and Sant Cugat del Vallès monasteries denies the death of count Ramon Borrell of Barcelona, Girona and Osona on february 25th, 1018, as Pròsper de Bofarull stated in 1836, or on september 8th, 1017, a date proposed by Anscari M. Mundó in 1969. The necrologies from Girona and Vic cathedrals offer the exact day of his death: february 27th, 1017.

Keywords

Ramon Borrell, count, Barcelona, Girona, Vic, necrologies, death, 1017

Ramon Borrell, comte de Barcelona, de Girona i d'Osona, morí el 27 de febrer de 1017. Aquesta és la data resultant d'un examen atent de la documentació de l'època, especialment dels necrologis de Girona i de Vic. Sabem per alguns dels documents que esmentaré en aquest article que el comte Ramon Borrell féu testament i que els seus marmessors el feren públic dins el termini prescrit de sis mesos des de la mort del testador. Malauradament, no

s'han conservat ni el testament ni l'adveració testamentària, la qual ens hauria informat de la data exacta del decés. La historiografia primitiva, com ara la representada pels annals ripollesos o per les *Gesta Comitum Barchinonensium*,¹ només havia establert l'any de la mort: el 1017. Calia buscar el dia i el mes per altres camins, com han fet alguns historiadors d'ençà del segle XIX, d'una manera especial Pròsper de Bofarull i Anscari M. Mundó.

La data del 27 de febrer de 1017 divergeix de la que s'havia acceptat unànimement des que la fixà el 1836 Pròsper de Bofarull, el qual endevinà el mes i gairebé el dia, però equivocà l'any: 25 de febrer de 1018.² I també divergeix de la data adoptada per la majoria dels historiadors des del 1969 a proposta d'Anscari M. Mundó, el qual encertà l'any però equivocà el dia i el mes: 8 de setembre de 1017.³

I

RAONS DE LES DUES DATES ERRÒNIES

Abans d'exposar les proves documentals sobre la data de la mort del comte, cal que recordem breument els arguments que esgrimiren Bofarull i Mundó per defensar les dates esmentades.

La data del 25 de febrer de 1018

En estudiar la data de la mort del comte Ramon Borrell, Bofarull reconeixia: "*Todos los historiadores sin escepcion estan acordados en que nuestro conde D. Ramon Borrell III murió el año de 1017, sin que ninguno avance á señalar el dia*". Malgrat aquesta constatació, prosseguia: "*Pero Estevan Baluzio, que no contradice y consiente esta opinion general, en las correspondencias marginales de su 'Marca Hispanica', da la del año 1018 á los 21 del reinado de Roberto que, á 8 de las calendas de agosto expresa la queja que el obispo Diosdado de Barcelona dió*

¹ CINGOLANI, *Els annals de la família rivipullense*, pàg. 42, 87, 119 i 148; CINGOLANI, *Les Gesta Comitum Barchinonensium*, pàg. 128.

² BOFARULL, *Los condes de Barcelona vindicados*, vol. I, pàg. 216.

³ MUNDÓ, "La mort del comte Ramon Borrell", pàg. 340-345. Cal advertir que en el resum de l'article (apartat VI, pàg. 345) aparegué escrit: "a) mort de Ramon Borrell, comte de Barcelona: el 18 de setembre de 1017". La xifra 18 és un error, com es comprova llegint amb atenció els arguments de Mundó, tal com veurem en l'article present.

*contra Ermofredo á sus condes D. Ramon y D.ª Ermesindis para que le administrasen justicia; y segun esto ha de decirse, que el Conde no murió en el año de 1018, pues que vivia aun á 8 de las calendas de agosto del de 1018, igual, segun Baluzio, al año 21 de Roberto; con lo que desmiente su misma opinion y la de los demas historiadores sobre el año de la muerte de este Conde”.*⁴

El document citat per Bofarull havia estat publicat el 1688 per Baluze a l'apèndix de la *Marca Hispanica*, número DXXVI, amb l'anotació de l'any al marge: “An. 1018”.⁵ De fet, encara que es comptessin els anys de regnat fent el canvi el 24 d'octubre, data de l'ascensió al tron del rei Robert el Piadós per defunció del seu pare, Hug Capet,⁶ les dades de la clàusula de datació del document citat corresponen al 25 de juliol de 1017. Si es calcula fent el canvi d'any de regnat el 24 de juny, tot seguint la tesi formulada per Mundó el 1967,⁷ l'any correspon al 1016.

Després de reportar altres escriptures dels anys 1018 i 1019, Bofarull arribava a la conclusió següent: “*El conde D. Ramon Borrell III murió sin asomo de duda en el período que media desde el 4 de octubre del año 1018 al 30 de mayo del de 1019, cuéntanse como quiera los años*”. No obstant això, unes ratlles més avall determinava que la data exacta de la mort del comte era el “*25 de febrero del año 1018*”, és a dir, un dia que no es troba comprès en el període fixat per ell mateix.⁸ Per això Mundó, en estudiar aquesta qüestió, podia dir: “La suposada demostració de la data de la mort de Ramon Borrell intentada per Bofarull presenta un cas curiós d'embolic de dates causat per la cronologia del regnat de Robert, tal com se seguia aleshores a Catalunya”.⁹

Bofarull fixà el dia i el mes de la mort del comte Ramon Borrell d'acord amb el necrologi del monestir de Ripoll: “*Dándonos el necrologio de Ripoll la muerte del conde Raimundo al 5 de las calendas de mayo [sic], debemos determinar-la por consiguiente al 25 de febrero del año 1018*”.¹⁰ Evidentment, en comptes de “*mayo*” hauria de dir “*marzo*”.

⁴ BOFARULL, *Los condes de Barcelona vindicados*, vol. I, pàg. 214-215.

⁵ MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1453. Baluze també apuntà al marge que aquest document s'havia d'haver col·locat després del número CLXXX de l'apèndix.

⁶ CAPELLI, *Cronología*, pàg. 458.

⁷ MUNDÓ, “La datació de documents pel rei Robert”, pàg. 13-34.

⁸ BOFARULL, *Los condes de Barcelona vindicados*, vol. I, pàg. 216.

⁹ MUNDÓ, “La mort del comte Ramon Borrell”, pàg. 340.

¹⁰ BOFARULL, *Los condes de Barcelona vindicados*, vol. I, pàg. 216.

El text del necrologi ripollès esmentat per Bofarull l'hi devia proporcionar el monjo Roc d'Olzinelles, que tenia transcrit almenys un dels necrologis. Consta que una transcripció es trobava entre els seus papers ingressats a l'Arxiu Episcopal de Vic, perquè en tragué una còpia el canonge arxiver Ramon Casadevall abans de 1936, com explicà el 1962 el seu successor, Eduard Junyent, en editar l'esmentada còpia.¹¹ Aquí hi consten, en efecte, per al "*V kalendas martii*", les memòries obituàries d'un abat dit Bonuç, les d'uns bisbes anomenats Berenguer i Borrell i les d'un "*Raimundus comes*". Bonuç ha de ser el prevere i abat d'aquest nom que actuava entre els anys 1011 i 1021 i que potser era abat de Sant Llorenç del Munt.¹² El bisbe Berenguer s'ha d'identificar amb el bisbe d'Elna, germà del comte Oliba, després abat i bisbe, que morí en la batalla d'Albesa el febrer de l'any 1003.¹³ L'altre bisbe, Borrell, és amb tota seguretat, l'antecessor d'Oliba a la seu de Vic, mort segons els necrologis vigatans a "*VI kalendas martii*",¹⁴ corresponent al 24 de febrer de 1018, com veurem. El fet que Olzinelles copiés els noms del bisbe Borrell i del comte Ramon el dia 25 de febrer en comptes del 24 i del 27 del mateix mes, respectivament, pot ser degut a la dificultat de saber amb seguretat la data del calendari que correspon a cada nota marginal, com passa amb la majoria de necrologis escrits als marges d'un martirologi, sobretot quan en un mateix foli hi ha textos breus de dies diferents.

La data del 8 de setembre de 1017

Anscari M. Mundó abordà el tema de la mort del comte Ramon Borrell en intentar fixar les dates de la mort del bisbe Borrell de Vic i l'elecció del seu successor, Oliba de Cerdanya. Havent pogut fixar la mort del bisbe Borrell el 24 de febrer de 1018, s'adonà que el comte no podia haver mort l'endemà. En el pacte de fidelitat acordat entre els bisbes Pere de Girona i Borrell de Vic per mitjà d'un document sense data, el gironí prometé ajuda al vigatà contra qualsevol persona "*exceptis Ermessindis comitissa et filio suo Berengario*", cosa que revela prou clarament que Ramon Borrell ja era mort. Per tant, Mundó

¹¹ JUNYENT, "El necrologi del monestir de Ripoll", pàg. 291-299.

¹² PUIG, *El monestir de Sant Llorenç del Munt*, vol. I, pàg. 123-124.

¹³ JUNYENT, E., *Diplomatari de l'abat i bisbe Oliba*, núm. 31, pàg. 38, document d'execució del seu testament, amb data de 13 de maig de 1003. Sobre la data de la batalla d'Albesa, vegeu SOBREQÜÉS, *Els grans comtes de Barcelona*, pàg. 29, nota 19.

¹⁴ ACV, ms. 128-A (XLVII-A), F 33v.

deduí que la seva defunció havia tingut lloc l'any 1017, tal com establia la historiografia primitiva, i que la data del 25 de febrer donada per Bofarull l'hauria tret d'un necrologi de Ripoll.¹⁵

En la recerca de dades per poder fixar el dia de l'òbit comtal, Mundó es fixà en la nota necrològica d'un martirologi de la catedral de Girona, vist per Villanueva i actualment perdut, en el qual constava per al "*III kalendas martii*" la memòria següent: "*Eodem [die] obiit Raimundus comes, anno Dominicæ Trabeationis XVI post millesimum*".¹⁶ Mundó posà en dubte que aquesta nota necrològica fos contemporània, com deia Villanueva, i la rebutjà amb el següent argument: "El dia seria, doncs, el 28 de febrer de 1016. Com que l'any francament està equivocacat, crec que tampoc no mereix gaire confiança el dia". El dia indicat en el necrologi gironí no li merescué gaire confiança perquè "no encaixa amb aquell en què hem vist celebrar-se l'aniversari a Ripoll".¹⁷

Mundó, en canvi, cregué poder fer confiança en la dada que ofereixen les notes necrològiques que Roc d'Olzinelles copià d'un necrologi de Ripoll i que, com he dit més amunt, havia publicat Eduard Junyent el 1962. Per al 8 de setembre, festa de la Nativitat de la Mare de Déu, assenyala la memòria funerària d'un "*Raimundus comes*".¹⁸

Mundó, molt encertadament, vinculà la dada del necrologi amb la donada per un document del 13 de setembre de 1020, segons el qual el bisbe Oliba, en la seva qualitat d'abat de Ripoll, agrait per la sentència del tribunal presidit per la comtessa Ermessenda favorable al monestir ripollès, al qual havia reconegut la propietat de l'alou d'Olesa i de Sacama, establí un aniversari perpetu per l'ànima del comte Ramon l'endemà de la festa de la Mare de Déu, és a dir, el 9 de setembre. D'aquest document, que es guardà a l'arxiu de Montserrat fins que es perdé amb el saqueig i l'incendi del 1811, només en tenim dos llargs regests redactats pel monjo Benet Ribas. Ambdós regests parlen, en efecte, de la institució d'un "*aniversario perpetuo*" per l'ànima del comte Ramon "*en el día después de la Natividad*" de la Mare de Déu.¹⁹

¹⁵ MUNDÓ, "La mort del comte Ramon Borrell", pàg. 340-341.

¹⁶ VILLANUEVA, *Viage literario*, vol. 12, pàg. 289. El mot *Trabeatio* s'ha de traduir per *Encarnació* (cf. NIERMEYER, *Mediae latinitatis*, pàg. 1034).

¹⁷ MUNDÓ, "La mort del comte Ramon Borrell", pàg. 342.

¹⁸ JUNYENT, "El necrologi del monestir de Ripoll", pàg. 297, en què per al 6 dels idus de setembre hi ha apuntat simplement: "*Guifredus, abas. Raimundus, comes*".

¹⁹ Un dels regests és publicat dins JUNYENT, *Diplomatari de l'abat i bisbe Oliba*, documents, núm. 64, i l'altre dins RIBAS, *Història de Montserrat*, pàg. 154-155.

La raó que l'aniversari perpetu se celebrés el dia 9 i no pas el 8, segons Mundó, “només pot ésser deguda al fet que la data del 8, dia propi de l'aniversari, impediria les commemoracions dels difunt”. La seva conclusió era coherent amb els seus raonaments: “Em sembla, doncs, que ara podem admetre definitivament com a dia de la mort del comte Ramon Borrell el 8 de setembre de 1017”.²⁰

II

ELS DOCUMENTS DELS ANYS 1017-1018

Una sèrie de documents dels anys 1017 i 1018 aporten informació útil referent al testament del comte Ramon Borrell, a la seva mort i sepultura, a l'adveració testamentària i a l'execució de les seves disposicions. Alguns dels documents dels anys esmentats desmenteixen les dues dates que s'havien proposat. Cal dir que les desmenteixen perquè els podem datar correctament gràcies al sistema de calcular els anys del regnat del rei Robert proposat, precisament, pel doctor Mundó el 1967.²¹

Dos documents de la catedral de Barcelona

En un document del 2 de setembre de 1018, datat de l'any 1019 abans de l'adopció del sistema de Mundó, com feren Flórez i Bofarull,²² hi consta que el comte Ramon Borrell havia llegat bona part del seu or a la canònica de la catedral de Barcelona, en els claustres de la qual rebé sepultura, i que la comtessa Ermessenda, després de l'enterrament, en lliurar l'or als canonges, els havia aconsellat que compressin un alou a una dona anomenada “Bellazer”, vídua de Sesmon, germà del vescomte Sunifred de Girona. Se'n conserva el pergami original a l'Arxiu Capitular de Barcelona. Textualment s'hi llegeix el següent:

“Nam non est ambiguum quod Raimundus, inclitus comes, Borrelli comitis proles, bonitate plenus, cuius vita efulsit et nunc eius sepulcro et ossibus Barchinona ornatur civitas, suprafatam sedem in suo testamento muneravit et ad augendas

²⁰ MUNDÓ, “La mort del comte Ramon Borrell”, pàg. 342.

²¹ MUNDÓ, “La datació de documents”.

²² FLÓREZ, *España Sagrada*, vol. 29, ap. XIV, pàg. 460-463; BOFARULL, *Los condes de Barcelona*, vol. I, pàg. 220-221.

*ampliandasque res cannonicales non modicam partem sui auri dimisit. Ermessindis itaque coniux eius, comitissa, filia que fuit nobilis comitis Carcassonensis Rodegarii, sepulto corpore prefati sui viri infra cannonicalem claustram Sancte Crucis sedis superius comprehense, eo quod ipse qui aecclesiam fecerat heredem, eorum precibus expietur a culpis, dato auro atque consilio, prefuit cannonicis ut emerent alaude, id est, terras et vineas cultas et incultas, arbores diversi generis, fontes et aquas seu molina aliasque res istius alaudis, ex femina nomine Bellazer, uxor que fuit Sesemundi, fratris Seniofredi Gerundensis vicecomitis, sicuti et emerunt”.*²³

Sortosament, s’ha conservat també en el mateix arxiu el pergami original de la venda feta a la canònica barcelonina per “Adeleva femina, que vocor Bellazer” de l’alou del Vallès que havia heretat del seu oncle, el bisbe Vives, pel preu de vuitanta unces d’or. El document porta data del 26 de juny de 1017.²⁴ De manera que ens confirma amb tota evidència que en aquesta data el comte Ramon Borrell ja era mort i que els marmessors, encapçalats per la comtessa vídua, ja havien dut a terme l’adveració judicial del testament i havien executat la disposició testamentària referent a la canònica barcelonina, a la qual havien fet lliurament de les unces d’or que el comte difunt li havia llegat.

Per tant, la informació que ens proporcionen aquests dos documents serveix per descartar completament que el comte hagués mort el 8 de setembre de 1017 o, menys encara, el 25 de febrer de 1018.

Un document de la catedral de Vic

En el cartulari de la catedral de Vic, obra de començ del segle XIII, hi ha còpia de l’execució del testament del comte Ramon Borrell referent a la canònica vigatana, a la qual havia llegat l’alou que tenia en el terme de Sallent de Llobregat, en un lloc anomenat “Socarrados”.²⁵ En la clàusula de datació consta que aquesta execució testamentària fou atorgada el 12 de novembre d’un any del regnat del rei Robert que és expressat amb un signe rar en comptes de xifres, de manera que resulta indesxifrable. Bofarull cregué que aquesta escriptura havia de ser de l’any 1019 o 1020.²⁶ En canvi, Junyent, que la inclogué en el diplomatarí olibà, la datà del 1018 amb el supòsit exprés

²³ BAUCCELLS, *Diplomatari de la Catedral de Barcelona*, núm. 301.

²⁴ *Ibidem*, núm. 278.

²⁵ ORDEIG, *Diplomatari de la Catedral de Vic*, núm. 797.

²⁶ BOFARULL, *Los condes de Barcelona*, vol. I, pàg. 210-211.

que el comte havia mort el 25 de febrer del mateix any, sense que Mundó, curador del diplomatarí, corregís la data per la del 8 de setembre de 1017.²⁷ Ara, sabent que l'any de la mort fou el 1017, cal datar-la el 12 de novembre de 1017.

Aquest document és important perquè ens informa que els marmessors del comte Ramon Borrell foren la comtessa Ermessenda, Amat de Súria, Sunifred de Rubí, Gombau de Besora i Llobet de Celrà, tots els quals encapçalen el text de donació com a *“elemosinarii advocati de condam Remundo, comite et marchio”*, per bé que només subscripiren l'escriptura la comtessa i els dos primers prohoms esmentats.

És important també l'al·lusió que es fa en el text a l'existència del testament comtal, dictat pel testador en plenes facultats, i a l'acta d'adveració corresponent, dut a terme en el termini legal. Diu així:

“Et advenit nobis hec omnia per voce elemosinaria vel manumissoria de predicto comite, quod nobis instituit in suo testamento quod fecit vel roboravit in sua sanitate, in sua loquela et memoria integra, unde nos iudicium obligatum habemus infra metas temporum aserie condiciones ordinante iudice”.

Conté també una clàusula confirmatòria del llegat a la canònica de Vic per part del comte Berenguer *“iam quattuordecim annos expletos [...] pro Dei amore et remedium anime patris mei et mea”*. És una clàusula que hi fou afegida més tard, com també la subscripció del comte, després que hagués complert els 14 anys d'edat. Això degué succeir cap a l'any 1020, atès que Berenguer Ramon I nasqué cap a l'any 1006 i estigué sota la tutela de la seva mare durant els primers anys del seu regnat.²⁸

Un document de Sant Benet de Bages

Entre els pergamins del monestir de Sant Benet de Bages que actualment es troben a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, n'hi ha un d'original que porta data del 30 de maig *“ano xx^o i regnante Radbertus rex”*, que correspon, doncs, al 1017.²⁹ Conté l'empenyorament d'una vinya situada al comtat de Manresa que féu un home anomenat Joan a favor de la comtessa Ermessenda i del seu fill Berenguer.

²⁷ JUNYENT, *Diplomatari de l'abat i bisbe Oliba*, núm. 57, pàg. 84-85.

²⁸ SOBREQÜÉS, *Els grans comtes de Barcelona*, pàg. 37.

²⁹ ACA, Monacals, perg. Sant Benet de Bages, núm. 133.

Aquest document, per tant, ens dóna a conèixer una actuació de la comtessa vídua, junt amb el comte Berenguer Ramon, menor d'edat, després del traspàs del comte Ramon Borrell.

Un document de Sant Cugat del Vallès

Un document del 26 d'abril de 1017 del cartulari de Sant Cugat del Vallès conté la donació que feren l'abat Guitard i els monjos del monestir vallesà d'un alou que tenien "*per donacionem Raimundi comitis quondam coniugisque eius Ermessindis et filii eis Berengarii comitis*".³⁰ El mot *quondam* revela clarament que en aquella data el comte esmentat era difunt. Per tant, havia mort abans del 26 d'abril de 1017.

La datació d'un altre document del monestir de Sant Cugat, copiat en el seu cartulari, pot portar confusió, perquè ha estat editat amb la data del 29 de març de 1018, corresponent a l'any "XXII" del rei Robert. Es tracta d'una confirmació que els comtes Ramon Borrell i Ermessenda feren al monestir vallesà de l'alou de Santa Oliva.³¹ Una altra versió d'aquest document porta data del 29 de març de 1013, corresponent a l'any "XVII" del rei Robert.³² I resulta que al cap de dos dies, el 31 de març de 1013, els comtes presidien un judici al monestir de Sant Cugat.³³ Es dedueix, doncs, que en la clàusula del primer document cal llegir "XVII" en comptes de "XXII" i que, per tant, cal datar-lo el 1013 com els altres dos documents.

Dos documents de Sant Serni de Tavèrnoles

El cartulari del monestir de Sant Serni de Tavèrnoles, obra del segle XIII, conté la còpia d'un document que porta data del 18 de novembre "*anno XX regnante Rotberto rege et indicione II*", en el qual els actors són ja la comtessa Ermessenda i el seu fill, el comte Berenguer. Segons l'any del regnat, el document correspondria al 1015, quan encara vivia el comte Ramon Borrell, però segons la indicció seria del 1019. Per això Cebrià Baraut, editor del do-

³⁰ RIUS, *Cartulario de "Sant Cugat" del Vallès*, núm. 464.

³¹ *Ibidem*, núm. 466.

³² *Ibidem*, núm. 451.

³³ *Ibidem*, núm. 452.

cument, encapçalà el document amb la data expressada així: “18 novembre 1015 (1019)”.³⁴

I un altre document copiat en el mateix cartulari i datat a la ciutat de Barcelona el 28 de juliol “*anno xxii^o regnante Rothberto rege*”, és a dir, de l’any 1017, presenta els comtes Ramon i Ermessenda fent una donació al monestir urgellès.³⁵ Però ja hem vist que en aquesta data, segons que posen en evidència els documents de la catedral de Barcelona i del monestir de Sant Cugat del Vallès citats anteriorment, el comte Ramon Borrell ja era mort.

Pot ser que el copista del segle XIII s’equivoqués a l’hora de copiar les xifres de l’any, però també hi ha la possibilitat que no hi hagi cap error i que la desavinença sigui deguda a la manera distinta de comptar els anys dels regnats en el comtat d’Urgell.³⁶

III

L'APORTACIÓ DECISIVA DELS NECROLOGIS

Els documents examinats en l’apartat anterior només aconseguen informar-nos que el comte Ramon Borrell ja era mort el 26 d’abril de l’any 1017. Però els necrologis de les catedrals de Vic i de Girona ens permeten saber el dia exacte del traspàs. Vegem-ho.

Els necrologis de Vic

La vintena d’anotacions, especialment necrològiques, que el canonge Ermemir Quintila afegí de la seva pròpia mà en els marges i en els intercolumnis del *Martyrologium Adonis II* de la catedral de Vic, confeccionat l’any 1061 per ordre d’ell, abracen un període que va de l’any 1009 al 1055, aproximadament. Una de les notes necrològiques, assenyalada amb una creu al capdavant del text del martirologi corresponent al dia “*III kalendas martii*”, diu:

“*Eodem die obiit Raimundus comes*”.³⁷

³⁴ BARAUT, “Diplomatari de Tavèrnoles”, núm. 44.

³⁵ *Ibidem*, núm. 43.

³⁶ Sobre la datació en el comtat d’Urgell, vegeu MUNDÓ, “La datació de documents”, pàg. 29-30, i FELIU, *Els pergamins de l’Arxiu Comtal de Barcelona*, pàg. 143-215 (capítol titulat “Cronologia”, redactat per G. Feliu).

³⁷ ACV, ms. 128-B (XLVII-B), F 24v.

Entre els anys esmentats només hi hagué un comte de Barcelona i, per tant, d'Osona que portà el nom de Ramon i que morí entre ambdues dates: Ramon Borrell. El mes és el que havia donat Bofarull, però el dia no coincideix exactament. Però tant el dia com el mes s'aparten del tot amb els que donà Mundó tot rectificat Bofarull.

Com que Ermemir Quintila no morí fins al 1080, podria plantejar-se la possibilitat que hagués afegit la nota en produir-se la defunció del comte Ramon Berenguer I, dit el Vell, l'any 1076. Però aquesta possibilitat és inviable, perquè el dia i el mes de la mort d'aquest altre comte de Barcelona i Osona són perfectament coneguts: el 27 de maig. Així consta en l'acta d'adveració del seu testament: "*Discessit ab hoc seculo VI kalendas iunii anno XVI regni regis Philippi*".³⁸

Tornant al dia "*III kalendas martii*" i consultat el *Martyrologium Adonis I* de la mateixa seu, confeccionat cap a les dues darreres dècades del segle X, resulta que conté també, fent referència al mateix dia de febrer, una nota necrològica escrita en lletra del segle XI que diu:

"*Eodem die obiit Raimundus comes et marchio bone memorie*".³⁹

La memòria de la defunció d'aquest comte passà també, amb els mateixos mots acabats de transcriure, al necrologi contingut en l'altre martirologi vigatà, el *Martyrologium Adonis III*, obra del segle XII.⁴⁰

No sorprèn que Mundó no conegués la informació que sobre el dia i el mes de la mort del comte donen les esmentades notes necrològiques dels tres martirologis més antics de la catedral de Vic, els quals ni esmenta en el seu estudi, perquè no foren publicades per Flórez en els extrems dels necrologis vigatans que edità en el volum 28 de *l'Espanya Sagrada*.⁴¹

El necrologi de Girona

Tant el dia com el mes de les tres necrològiques vigatanes coincideixen amb el necrologi de la catedral de Girona, actualment perdut, però vist i editat per Villaneva, en el qual constava per al "*III kalendas martii*" la memòria següent:

³⁸ ACA, Cancelleria, perg. Ramon Berenguer II, núm. 9. Vegeu UDINA, *Els testaments dels comtes de Barcelona*, núm. 10.

³⁹ ACV, ms. 128-A (XLVII-A), F 34v.

⁴⁰ ACV, ms. 129 (XLIII), F 16.

⁴¹ FLÓREZ, *Espanya Sagrada*, vol. 28, pàg. 321-331.

*“Eodem [die] obiit Raimundus comes,
anno Dominicae Trabeationis XVI post millesimum”.*⁴²

Ja hem vist que Mundó esmentà aquesta nota necrològica de Girona, treta de l'edició de Villanueva, però que no li meresqué confiança perquè creia equivocats tant l'any com el dia. Potser li hauria merescut més confiança, a l'erudit professor, si l'hagués pogut confrontar amb els necrologis vigatans, amb els quals coincideix plenament en el dia i en el mes.

Pel que fa a l'any 1016 de l'Encarnació del Senyor –que això volen dir els mots “*Dominicae Trabeationis*”–, cal tenir en compte que, segons l'estil de calcular anomenat florentí, anava des del 25 de març de 1016 fins al 24 de març de 1017.⁴³ Per tant, el 27 de febrer de l'any 1016 de l'Encarnació, calculat posposant dos mesos i vint-i-quatre dies el començ de l'any, correspon exactament a l'any 1017 del nostre calendari. Aquell dia era un dimecres.⁴⁴

IV CRONOLOGIA

Aquesta cronologia recull les dades dels documents esmentats en aquest article i es complementa amb altres dades relacionades amb els darrers temps del comte Ramon Borrell, amb la seva mort i les seves disposicions testamentàries i amb l'actuació de la comtessa Ermessenda en els primers temps de la viduïtat, en relació especialment amb la memòria del seu difunt marit.

1016, 9 de març. Els comtes Ramon Borrell i Ermessenda presideixen un judici al palau comtal de Barcelona.⁴⁵

1016, 29 de juliol. Els comtes Ramon Borrell i Ermessenda venen a un tal Guifré un alou situat al terme de Terrassa pel preu d'un cavall.⁴⁶

⁴² VILLANUEVA, *Viaje literario*, vol. 12, pàg. 289.

⁴³ CAPPELLI, *Cronologia*, pàg. 9.

⁴⁴ *Ibidem*, pàg. 96.

⁴⁵ RIUS, *Cartulario de “Sant Cugat” del Vallés*, núm. 464 (primer document).

⁴⁶ PUIG, *El monestir de Sant Llorenç del Munt*, núm. 159.

1016, [tardor.] Ramon Borrell va a Saragossa i pacta amb el comte Sanç de Castella el matrimoni del seu fill Berenguer Ramon amb Sança, filla del comte castellà.⁴⁷

1017, 5 de febrer. Mor el comte Sanç de Castella. Consta en la lauda sepulcral.

1017, 27 de febrer. Mor el comte Ramon Borrell. Consta en els necrologis de Vic i Girona.

1017, [començ de març.] El cadàver del comte rep sepultura al claustre de la catedral de Barcelona, segons el document del 2 de setembre de 1018.

1017, [vers març-abril.] Els marmessors del comte Ramon Borrell fan públic el seu testament i executen el llegat destinat a la canònica de Barcelona, segons el document del 2 de setembre de 1018.

1017, 26 d'abril. L'abat Guitard i els monjos de Sant Cugat del Vallès fan donació d'un alou que tenen pel difunt comte Ramon Borrell.⁴⁸

1017, 30 d'abril. Els esposos Guifré de Mediona i Guisla venen el castell de l'Albà a la comtessa Ermessenda pel preu de 50 unces d'or.⁴⁹

1017, 30 de maig. Un tal Joan empenyora a la comtessa Ermessenda i al seu fill Berenguer una vinya situada al comtat de Manresa, a Castellar, prop de l'església de Sant Esteve.⁵⁰

1017, 26 de juny. Els canonges de Barcelona compren un alou al Vallès pel preu de 80 unces d'or.⁵¹ Pel document del 2 de setembre de 1018 sabem que feren la compra amb l'or llegat a la canònica pel comte Ramon Borrell.

1017, 8 d'agost. La comtessa Ermessenda i el seu fill, el comte Berenguer, fan una donació al monestir de Santa Cecília de Montserrat per l'ànima del difunt comte Ramon.⁵²

1017, 11 d'octubre. La comtessa Ermessenda i el seu fill, el comte Berenguer, presideixen un judici [al palau comtal de Barcelona].⁵³

⁴⁷ AURELL, "Jalons pour une enquête", pàg. 321.

⁴⁸ RIUS, *Cartulario de "Sant Cugat" del Vallés*, núm. 464.

⁴⁹ ORDEIG, *Diplomatari de la Catedral de Vic*, núm. 780.

⁵⁰ ACA, Monacals, perg. Sant Benet de Bages, núm. 133.

⁵¹ BAUCÉLLS, *Diplomatari de la Catedral de Barcelona*, núm. 278.

⁵² ALTÉS, "El diplomatarí de Santa Cecília de Montserrat", núm. 130. Sembla que el monjo escrivà devia comptar encara els anys del regnat a partir del 24 d'octubre i no pas del 24 de juny, atès que només així s'avé l'any vint-i-unè del rei Robert amb el 1017 i no pas amb l'impossible 1016.

⁵³ RIUS, *Cartulario de "Sant Cugat" del Vallés*, núm. 470.

[1017], 12 de novembre. La comtessa Ermessenda i els altres marmessors del comte Ramon Borrell executen el llegat destinat a la canònica de la catedral de Vic.⁵⁴

1017, 18 de desembre. L'abat Oliba s'intitula bisbe electe de Vic.⁵⁵ D'un document del 7 de juny de 1052, es dedueix que fou escollit per la comtessa Ermessenda.⁵⁶

[1017, març-1018, gener.] Pere Roger, bisbe de Girona, jura fidelitat a Borrell, bisbe de Vic, i li promet ajuda contra qualsevol persona que vulgui desposseir-lo del bisbat de Vic o de l'abadia de Sant Feliu de Girona, amb l'excepció de la comtessa Ermessenda i del seu fill Berenguer.⁵⁷

1018, 24 de febrer. Borrell, bisbe de Vic i abat de Sant Feliu de Girona, mor en aquesta darrera ciutat havent tornat d'Espanya. És portat a enterrar a Vic, a la cripta de l'església de Sant Miquel.⁵⁸

1018, finals de febrer. El bisbe Oliba és entronitzat a la catedral de Vic.⁵⁹

1018, 16 de març. La comtessa Ermessenda i el comte Berenguer fan una donació al monestir de Sant Daniel de Girona per l'ànima del difunt comte Ramon Borrell.⁶⁰

1018, 26 d'agost. Acta del judici entre la comtessa Ermessenda i el comte Hug d'Empúries per l'alou d'Ullastret. Hi consta que des de la mort del comte Ramon, la comtessa Ermessenda té la tutela del seu fill, el comte Berenguer.⁶¹

1018, 2 de setembre. Els canonges de Barcelona permuten l'alou del Vallès que havien comprat amb les unces d'or llegades pel difunt comte Ramon Borrell, que fou sepultat al claustre de la catedral, i lliurades a la canònica per la comtessa Ermessenda.⁶²

⁵⁴ ORDEIG, *Diplomatari de la Catedral de Vic*, núm. 797. L'any més probable de l'execució testamentària és el 1017.

⁵⁵ AEV, llig. 2060, plec 17, pàg. 2: "Oliba. [...] Se encuentra también una memoria del mismo en que titula ya obispo del día 15 de las calendas de enero del año 22 de Roberto (1017)". MUNDÓ, "La mort del comte Ramon Borrell", pàg. 335, cita aquest document a partir d'un número provisorori del diplomatari olibà preparat per Junyent, però en l'edició de 1992 només se'n fa esment (pàg. 78).

⁵⁶ JUNYENT, *Diplomatari de l'abat i bisbe Oliba*, textos II, núm. 12.

⁵⁷ ORDEIG, *Diplomatari de la Catedral de Vic*, núm. 790.

⁵⁸ MUNDÓ, "La mort del comte Ramon Borrell", pàg. 334-335.

⁵⁹ JUNYENT, *Esbós biogràfic del comte, abat i bisbe Oliba*, pàg. 13.

⁶⁰ MARQUÈS, *Col·lecció diplomàtica de Sant Daniel de Girona*, núm. 6.

⁶¹ JUNYENT, *Diplomatari de l'abat i bisbe Oliba*, documents, núm. 56.

⁶² BAUCÈLLS, *Diplomatari de la Catedral de Barcelona*, núm. 301.

1020, [25 de juliol.] La comtessa Ermessenda, present amb el seu fill Berenguer al monestir de Sant Cugat per la festa del sant, reconeix que el seu difunt marit, el comte Ramon Borrell, havia acordat que l'alou d'Olesa i Sacama tornés a la plena propietat del monestir de Ripoll després de la seva mort.⁶³

1020, [8 de setembre.] La comtessa Ermessenda, present amb el seu fill Berenguer al monestir de Ripoll per la festa de la Nativitat de la Verge, li fa restitució de l'alou d'Olesa i Sacama.⁶⁴

1020, 13 de setembre. Amb motiu d'escripturar la restitució de l'alou d'Olesa i Sacama, el bisbe i abat Oliba institueix un aniversari perpetu en el monestir de Ripoll per l'ànima del comte Ramon l'endemà de la festa de la Nativitat de la Verge (9 de setembre).⁶⁵

V

CONCLUSIONS

El comte Ramon Borrell dictà testament i el subscribí "*in sua sanitate, in sua loquela et memoria integra*", el qual fou publicat per ordre judicial dins el termini prescrit de sis mesos, segons que ens informa un document que conté una de les execucions testamentàries dutes a terme pels seus marmessors el 12 de novembre d'un any que resulta il·legible en l'única còpia que ens ha arribat, però que ha de ser posterior en pocs mesos a l'adveració. Malauradament, però, no s'han conservat ni el testament ni l'adveració testamentària. Per tant, cal esbrinar la data de la mort del comte per altres camins.

Alguns documents de les catedrals de Barcelona i de Vic i dels monestirs de Sant Benet de Bages i de Sant Cugat del Vallès desmenteixen que el comte hagués mort el 25 de febrer de 1018, com havia defensat Pròsper de Bofarull, o el 8 de setembre de 1017, data proposada per Anscari M. Mundó. Però aquests documents només permeten assegurar que havia mort abans del 26 d'abril de 1017.

Són els necrologis de les catedrals de Vic i de Girona que ens donen la data exacta de la defunció del comte Ramon Borrell. Tant els necrologis de

⁶³ JUNYENT, *Diplomatari de l'abat i bisbe Oliba*, documents, núm. 64; RIBAS, *Història de Montserrat*, pàg. 154-155.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Ibidem*.

Vic com el de Girona coincideixen en el mes i en el dia: un 27 de febrer. El de Girona, a més, ens ofereix l'any: el 1016 de l'Encarnació, que correspon a l'any 1017 del nostre calendari. Per tant, el comte Ramon Borrell morí el dimecres 27 de febrer de 1017.

Per tant, l'aniversari perpetu del 9 de setembre instituït al monestir de Ripoll no responia a la suposada defunció del comte Ramon Borrell el 8 de setembre de 1017. El fet és que el comte Ramon Borrell havia disposat que l'alou d'Olesa i de Sacama havia de tornar al domini del monestir de Ripoll després de la seva mort, disposició que la seva vídua i el seu fill portaren a compliment en ocasió de llur visita al monestir amb motiu de la festa de la Nativitat de la Mare de Déu de l'any 1020. En agraïment, "*a ruegos de la piadosa condesa y de su hijo*", l'abat i bisbe Oliba instituï un aniversari perpetu en sufragi de l'ànima del comte benefactor. Tant la devolució de l'alou com la institució de l'aniversari perpetu s'escripturaren al cap de cinc dies, el 13 de setembre de 1020.⁶⁶

Hom també apuntà l'aniversari en els martirologis del monestir, en el marge corresponent al "*V idus septembris*" (9 de setembre), amb un simple recordatori: "*Raimundus comes*". Però cal deduir que el monjo Olzinelles, a l'hora de copiar les notes necrològiques dels marges d'un d'aquests martirologis, s'equivocà en atribuir l'aniversari comtal al dia anterior, "*VI idus septembris*" (8 de setembre). Llevat que fos el canonge Casadevall el que s'equivoqués a l'hora de transcriure la còpia d'Olzinelles.⁶⁷

Una equivocació similar es produí en atribuir l'anotació necrològica "*Raimundus comes*" del mateix martirologi ripollès al dia "*V kalendas martii*" (25 de febrer) en comptes del dia "*III kalendas martii*" (27 de febrer), data en la qual coincideixen, com hem vist, els necrologis continguts en els martirologis de Girona i de Vic.

⁶⁶ JUNYENT, *Diplomatari de l'abat i bisbe Oliba*, documents, núm. 64, i RIBAS, *Història de Montserrat*, pàg. 154-155.

⁶⁷ Sobre la transmissió de les notes necrològiques ripolleses, vegeu JUNYENT, "El necrologi del monestir de Ripoll", pàg. 291-293.

VI

ARXIU I BIBLIOGRAFIA CITATS ABREUJADAMENT

ACA Arxiu de la Corona d'Aragó, a Barcelona.

ACV Arxiu Capitular de Vic.

AEV Arxiu Episcopal de Vic.

ALTÉS, F. X., "El diplomatarí del monestir de Santa Cecília de Montserrat (II: Anys 1000-1077)", *Studia Monastica* (Montserrat), vol. 37 (1995), pàg. 301-394.

AURELL, M., "Jalons pour une enquête sur les strategies matrimoniales des comtes catalans (IXe-XIe s.)", *Sympòsium Internacional sobre els orígens de Catalunya (segles VIII-XI)*, Barcelona, 1991, pàg. 281-364.

BARAUT, C., "Diplomatarí de Tavèrnoles (segles IX-XIII)", *Urgellia* (la Seu d'Urgell), vol. 12 (1994-1995), pàg. 7-414.

BAUCELLS, J.; FÀBREGA, A.; RIU, M.; HERNANDO, J.; BATLLE, C., *Diplomatarí de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona (Segle XI)*, Barcelona, 2006.

BOFARULL, P. DE, *Los condes de Barcelona vindicados*, Barcelona, 1836.

CAPPELLI, A., *Cronologia, Cronografia e Calendario Perpetuo dal principio dell'era cristiana ai nostri giorni*, Milà, 1969.

CINGOLANI, S. M., *Els annals de la família rivipullense i les genealogies de Pallars-Ribagorça, València*, 2012.

– *Les Gesta Comitum Barchinonensium (versió primitiva), la Brevis Historia i altres textos de Ripoll*, València, 2012.

FELIU, G.; SALRACH, J. M. (dirs.); ARNALL, M. J.; BAIGES, I. J. (coord.); BENITO, P.; CONDE, R.; FÀRIAS, V.; TO, L., *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I*, Barcelona, 1999, 3 vol.

FLÓREZ, E., *España Sagrada*, vol. 28 i 29, Madrid, 1774 i 1775.

JUNYENT, E., "El necrologi del monestir de Ripoll", *Analecta Montserratensia* (Montserrat), vol. IX (1962), pàg. 217-225. Article reproduït dins JUNYENT, E., *Estudis d'història i art (segles IX-XX)*, Vic, 2001, pàg. 291-299. Cito les pàgines de la reproducció.

– *Diplomatarí i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba*, a cura d'A.M. Mundó, Barcelona, 1992.

– *Esbós biogràfic del comte, abat i bisbe Oliba*, Montserrat, 2008.

MARCA, P. DE, *Marca Hispanica sive limes hispanicus, hoc est, geographica et historica descriptio Cataloniae, Ruscionis, et circumjacentium populorum*, París, 1688.

MARQUÈS, J. M., *Collecció diplomàtica de Sant Daniel de Girona (924-1300)*, Barcelona, 1997.

MUNDÓ, A. M., "La datació de documents pel rei Robert (996-1031) a Catalunya", *Anuario de Estudios Medievales* (Barcelona), vol. IV (1967), pàg. 13-34.

– "La mort del comte Ramon Borrell de Barcelona i els bisbes de Vic Borrell i Oliba", *Estudis d'Història Medieval* (Barcelona), vol. I (1969), pàg. 3-15. Article reproduït dins MUNDÓ, A.M., *Obres completes*, vol. I, Barcelona, 1998, pàg. 333-345. Cito les pàgines de la reproducció.

NIERMEYER, J. F., *Mediae latinitatis lexicon minus*, Leiden-New York-Köln, 1993.

- ORDEIG, R., *Diplomatari de la Catedral de Vic (segle XI)*, Vic, 2000-2010.
- PUIG, P., *El monestir de Sant Llorenç del Munt sobre Terrassa. Diplomatari dels segles X i XI*, Barcelona, 1995.
- RIBAS, B., *Història de Montserrat (888-1258)*, a cura de F.X. Altés, Montserrat, 1990.
- RIUS, J., *Cartulario de "Sant Cugat" del Vallés*, Barcelona, 1946.
- SOBREQUÉS, S., *Els grans comtes de Barcelona*, Barcelona, 1970.
- UDINA, A. M., *Els testaments dels comtes de Barcelona i dels reis de la Corona d'Aragó, de Guifré Borrell a Joan II*, Barcelona, 2001.
- VILLANUEVA, J., *Viage literario a las Iglesias de España*, vol. 12, Madrid, 1850.

[Recepció de l'article: 23-1-2014]

[Acceptació de l'article: 6-5-2014]